

УДК 94(100)

КІШ Є. Б.

м. Ужгород

ВИШЕГРАДСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Проведено аналіз історичної події – Вишеградського форуму 1335 року. Основними напрямками дослідження королівської зустрічі визначено: аналіз джерел та історіографії питання, причини і інтереси трьох королівств у XIV столітті, особливості володарювання королів. На основі архівних матеріалів та документів здійснено аналіз міжнародної значимості Вишеградської співпраці королів Угорщини, Польщі та Чехії.

Ключові слова: середньовічна Угорщина, Вишеград, королі, співробітництво, інтереси, угоди.

XIV століття – період середньовіччя, за словами видатного історика, культуролога Йохана Хейзинги, коли символ осені з надмірною силою презентує епоху розкішного й чудового відцвітання середньовічної культури, її гармонійного завершення, де розвинуті форми цивілізації привносять свої останні найбагатші цінності [11, р. 7]. Угорське Королівство за часів правління династії Анжу, Карла Роберта (1308–1342 рр.) стає безперечним лідером у міждержавних відносинах, прикладом розвитку європейської цивілізації. Можна навіть відзначити, що період правління династії Анжу для Угорщини є його «золотим» періодом історії. Королівська зустріч 1335 року угорського, чеського та польського королів, а також представників німецького Рицарського Ордену була послідовним етапом розвитку та зміцнення міждержавних відносин країн центральноєвропейського регіону, а також посиленням ролі Угорського королівства за умов вдало організованої інституційної державної системи та багатой казни.

Постановка проблеми. Вивчення історичних аспектів Вишеградської співпраці продовжує наукові розвідки автора публікації в контексті дослідження ідеї Вишеграду та центральноєвропейської солідарності. Актуальність і важливість тематики визначається необхідністю компаративного аналізу історії країн Центральної Європи, та важливістю обґрунтування їх сучасних зовнішньополітичних мотивів, які мають глибокі історичні коріння. Історичним підвалинам Вишеградського співробітництва країн Центральної Європи в українській історіографії не присвяче-

но жодної публікації. Сучасне позиціонування України на регіональному рівні у центральноєвропейському регіоні потребує вивчення так званого центральноєвропейського менталітету, аналізу мотивів та причин зовнішньополітичної співпраці країн Центральної Європи. Сучасні мотиви зовнішньої політики Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини мають багато особливостей, спільного і відмінного, які в певній мірі віддзеркалюють інтереси країн центральноєвропейського регіону ще з XIV століття. Актуальність даної тематики для історичної науки України визначається і необхідністю дослідження теоретико-методологічних засад власне концепту Центральної Європа в контексті європейської ідентичності України [4;5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявними є сучасні наукові розвідки з питань Вишеградського співробітництва у XX–XXI століттях, де лише згадується історична зустріч 1335 року, коли на запрошення угорського короля Карла Роберта, чеський та польський правителі на протипагу Австрії, прийняли стратегічне рішення у сферах політики, торгівлі, точніше розбудови та регулювання північного торгового шляху з метою посилення як торгово-економічних зв'язків і посилення ролі регіону взагалі в Європі [1; 2; 3]. Європейська історіографія періоду середньовіччя не презентує компаративні дослідження країн Центральної та Західної Європи періоду середньовіччя, отже визначимо лише ті дослідження, де факт вишеградського форуму на найвищому рівні розглядається в контексті історії окремих країн. Відзначимо

перш за все джерела, які збереглися до наших днів. Дипломатичні події, які відносилися до кількох країн і тривали декілька років, сприяли формуванню багатьох офіційних документів, які передавали один одному на зберігання чи навечно. Багато документів, як посередник, зберігав угорський король Карл Роберт Анжу. Втім, відомо, що за часів татарської навали ці документи знищилися із ліквідацією королівського архіву. На сьогодні наявними є лише окремі листи, деякі укази.

Певна кількість документів презентована у чеському королівському архіві, а також у Борослові. Більша частина документів німецького рицарського ордену зберігалася у кенігсберзькому архіві, у архівах Геттінгена (Statliches Archivlagerbe) та Берліна (Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz) [18, р. 43–53]. Заслужують на увагу дві хроніки XV століття: істориків – Туровці Яноша (угорська) та Яна Длугоса (польська). Туровці Янош у 1480 році розпочав написання давньої історії угорців на основі Будаїської хроніки та Хроніки в картинах Chronica Hungarorum (Хроніка Угорців) [8; 12; 14; 21].

Зазначимо, що кожна з сторін виокремлює власні досягнення чи інтереси. Для поляків ця зустріч була однією з найважливіших зовнішньополітичних подій у XIV ст., отже, пріоритет мають польсько-чеські відносини та польські відносини з рицарським орденом. В угорській історіографії привалює думка, що форум у Вишеграді був економічною унією, адже і в документі від 6 січня 1336 року чітко фіксуються торгові шляхи, сплата і кількість мита за проїзд між територіями королівств. Вкрай важливим джерелом є видання за редакцією Рац Дьєрдя, як збірка документів Вишеградського форуму [18].

Угорські історики Берені Іван в праці «Угорщина за часів Анжу» досить критично оцінює правління та суспільний, культурний та економічний розвиток у XIV ст., акцентуючи увагу перш за все на перших особах династії [7]. Дюмерт Деже у книзі «По слідах династії Анжу» в більшій мірі презентує дипломатичні відносини і генеалогію династії [9]. Видатний історик Угорщини Марцалі Генрік в «Історії Угорщини» [17] теж підкреслює позитивні риси правління династії Анжу; Хоман

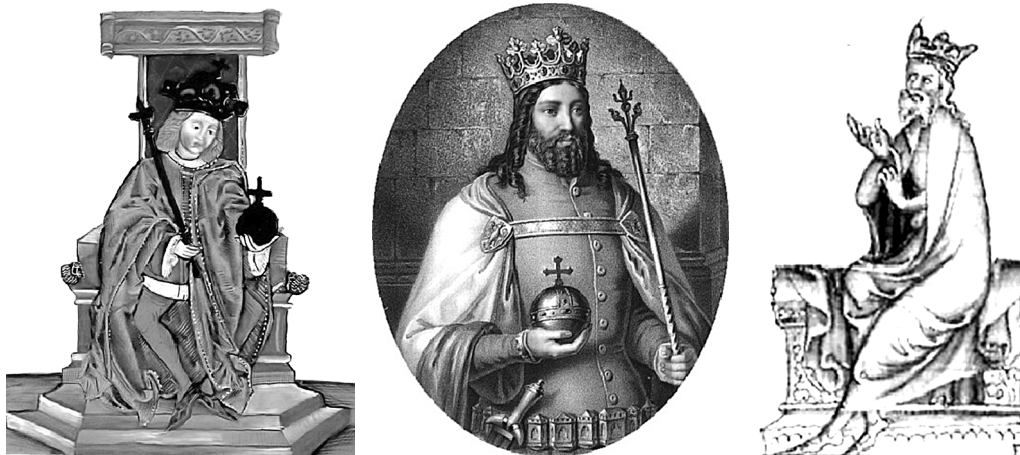
Балінт та Секфю Дюла в репрезентативній праці «Угорська Історія» прискіпливо досліджують угорсько-польські відносини, позитивно визначаючи роль королівського форуму 1335 року [10].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз причин, подій та наслідків вишеградської співпраці в форматі Вишеградського міжнародного форуму трьох королів у XIV столітті. Головні завдання – з'ясувати роль угорського короля Карла Роберта Анжу у розбудові дипломатичних відносин у Центральній Європі та відзначити інтереси Польщі, Чехії та німецького рицарського ордену у формуванні системи багатостороннього співробітництва у середньовіччі.

Виклад основного матеріалу. Країни Центральної Європи, насамперед, Угорщина, з XIV століття займають провідну роль не тільки в центральноєвропейському регіоні, але і в Європі в цілому. Фактично, за ініціативи представника династії Анжу, Карла Роберта, після вимирання династії Арпадів (1301 р.), було використано політичний вакуум. Створення центральноєвропейської унії за ініціативи угорського короля Карла Роберта спиралось на сталі династичні традиції, вмилу державну організацію політичної влади, торгово-економічну співпрацю, зовнішньополітичну стабільність. Зокрема, син Карла Роберта, Перший Лайош (Великий) (1342–1382 рр.), який стає також і королем Польщі і надалі посилює соціально-економічний розвиток та міжнародне визнання Угорського королівства у період середньовіччя. У 1378 році здійснено реформу управління містами [14, р. 241], міста не тільки політично, але і економічно підсилюють владу короля, який дарує привілеї декільком містам, як, наприклад, Подолінну, Кошице, Дебрецену, а також шахтарським містам Надьбаня та Залатна [16, р. 53].

Золотий форинт Карла Роберта Анжу

Карл Роберт Анжу угорський, III Казмер польський,
Ян Люксембургський чеський королі

Угорське Королівство в цей період посилює як централізацію влади, так і білатеральні відносини і в цьому зв'язку практично всі історики погоджуються. У 1367 р. король заснував перший університет у Печі [20, р. 41], були написані низка хронік, кодекс Йокаї, Хроніка в картинах тощо [21, р. 279]. Цей період характеризується розквітом готики, розбудовою замків: у Зойомі, а найперше у Діюшдьорі із найбільшим лицарським залом у 380 м², побудовою церков у готичному стилі у Буді, Лочі, Коложварі, розбудовою кам'яних будинків [13, р. 101]. Мирний період розквіту регіону визначився завдяки династичним зв'язкам та активній зовнішній політиці Угорщини. Останній представник династії Анжу, дочка Марія Перша (1382–1395 рр.) успадкувала трон, але персональна угорсько-польська унія завершилась, адже поляки обрали володаркою Хедвіку.

Три центральноєвропейські королівства: Чехії, Польщі та Угорщини були на стадії формування, розквіту процесів з багатьма схожими ознаками. У Чехії та Угорщині давні династії вимерли у 1300-х роках, а у поляків нащадок Піастів в особі Локіетека посів престол. Усі три королівства стояли перед схожими викликами часу, отже це теж спонукало їх до спільних об'єднавчих зусиль. Після вимирання представників династії Арпадів у 1301 році, після боротьби за трон, його зайняв виходець з Неаполя Карл Анжу (1301–1342 рр.) і розпочав енергійно правити, об'єднавши країну. Так само діяв і краківський Перший Локіетек Уласло у Польщі (1306–1320 рр.), якому вдалося об'єднати польські землі і за згодою

Папи у 1320 р. коронувати себе, по суті, заново створивши Польщу, який і правив до 1333 року.

Стратегічного значення замок королівської міжнародної зустрічі 1335 року – Вишеград, розташований на вершині мальовничого міста Вишеград, яке знаходиться вздовж річки Дунай і який збудував ще Бела Четвертий у 1250-х роках проти нової ймовірної татарської навали. Вишеград з 1323 року був резиденцією угорського короля, тут діяв центральний суд і королівські державні інститути. Карл Роберт розвивав добросусідські відносини із чехами та поляками, але наявними були польсько-чеські проблеми. Причиною конфлікту було те, що згідно тогочасного міжнародного права Люксембуржці мали також право на польський трон. Це легітимне бажання включало в себе і спадщину III Венцела (1305–1306 рр.).

Реалізація цих інтересів була проблематичною із-за причин – невдалих воєнних походів чеського короля з одного боку, з іншого – із-за серйозних дипломатичних кроків Анжу на підтримку Локіетека. Отже, Ян Люксембургський із 1329 року свої інтереси сконцентрував на велику Польщу, а від Померанії відмовився на рахунок Німецького Рлицарського Ордену. Піасти бажали захопити Сілезію, яка колись була польським володінням. Перший Локіетек Уласло помер у 1333 році і син його III Казмер посів трон і активізував політику вирішення проблемних територій як з Яном Люксембургським, так і з німецьким Орденем. Внаслідок цього були визначені судді, а згідно старшинства, угорський король

виступив головним посередником сторін, і поспіль ще два роки проходили чесько-польські та польсько-німецькі дипломатичні переговори [18, р. 46–47].

На час міжнародного форуму у 1335 році, Угорський король Карл Анжу мав 47 років, на початку листопада запросив у свій королівський палац і три тижні приймав двох королів – 25 річного III Казмера польського короля та 39 річного Яна Люксембурзького чеського короля і його сина 19 річного графа Моравії (майбутнього IV. Карла правителя) та їх величезну кількість світи та прислуги [8, р. 252].

Хроніка польського історика Яна Длугоса прискіпливо описує саму зустріч з точки зору повернення загарбаних орденом польських земель. Туровці Янош у своїй хроніці описує урочисті події на основі документів 1335 року (вбрання, їжу, подарунки, власне присутніх): «У божому 1335 році в день святкування святого Мартона, зустрілись три короля – Ян чеський кроль і його син, Карл та польський король у замку Вишеград з метою укладення одвічного миру. І це сталося. Угорський король дав багатий обід на честь чеського короля, також кожен день по 2500 хлібів роздавали і від щирого серця з обідів короля ... На обід на честь польського короля роздали 1500 хлібів і від щирого серця їжі, відкрили 180 бочок вина...Король Угорщини подарував гостям різні рідкісні дорогоцінності, чеському королю 50 срібних кубків, два ременя, чудову шахову таблицю, дві неоціненні збрюї, один лук за ціною 200 срібних марок... Польському королю: 500 марок найвищої якості золота...» [18, р. 48–49].

Згідно угоди 1335 року: «Королі прийняли рішення, якщо третя сторона нападе на них чи їх королівства, інші зобов'язані поспішити на допомогу. І це вони між собою скріпили також і клятвою» [18, р. 127–128]. Відомо, що Казмер Великий сплатив 20.000 срібних марок чеському королю за те, щоб той відмовився від польського престолу. Король Ян склав лист-відмову, який віддали на збереження угорському королю. Підписання вишеградської угоди святкували 19 листопада в день іменин П'яст Єлизавети. Цим днем датовано більшість документів – чесько-

польська угода про мир (19 листопада 1335 р.), про безпеку шляху з Польщі до Боре-слава і знищення Болеславського замку, і про вже традиційну за цих умов домовленість про заручення з-поміж дітей династій, адже саме це і було гарантією угод. Так, Казмер свою дочку немовля Ержебет пообіцяв чеському королю, його шестирічному онуку, який був єдиною дитиною баварського принца Генрика та Люксембургської принцеси Маргіт. Ще 21 вересня 1335 року Рицарський орден підписав угоду про свої права, а польський король ще влітку 1335 року написав позов папському суду проти рицарського Ордену. У Вишеграді судді розпочали справу, ознайомилися із наявними документами сторін і 26 листопада оголосили своє рішення: володіння Добрзін та Куявія лицарям треба було повернути Польщі, а Померанію німецькому Ордену. Чесько-угорська угода від 3 вересня 1335 р. відверто була спрямована проти австрійців, адже королі намагались також спрямувати німецько-угорську торгівлю через Брюн.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що угода від 1335 року, власне низка угод – від 3 вересня; 19, 22, 26 листопада; 3 грудня 1335 року; 6 січня 1336 року і наступні договори виявились довготривалими і гарантували мирні відносини в центральноевропейському регіоні. У Вишеграді сторони зустрічались і у подальших роках з метою посилення дипломатичних відносин: 1 березня 1338 року угода була поновлена з претендентом на чеський престол Карлом моравським графом, який пообіцяв підтримувати угорського короля на польський престол, а угорський король відмовився від земель Сілезії. У 1339 році Казмер приїхав до Вишеграду, щоб підтримати Лайоша на польський трон. Сторони погоджувались вирішувати конфліктні, співні питання мирним шляхом, дипломатичними засобами. Факт підтримки один одного виявився позитивним і у подальшій співпраці сторін та у їх можливостях спрямувати свої зовнішньополітичні амбіції на Схід та на Балкани. Фактично, період правління династії Анжу було золотим століттям королів-лицарів Угорщини, які проводили активну

зовнішню політику як засобом завоювань, так і дипломатичним шляхом, про що свідчить і Вишеградський міжнародний форум XIV століття на «на найвищому рівні».

Вишеград став середньовічним центром дипломатії, символом мирного вирішення конфліктів. Вишеградська зустріч королів була не просто дипломатичним актом, але і початком послідовним шляхом конструктивної співпраці королів у регіоні Центральної Європи. Подальші наукові розвідки плануємо здійснити у вивченні концепту Центральної Європа кризь історіографію країн регіону.

Список використаних джерел

1. Кіш Є. Міжнародна регіональна інтеграція країн Центральної Європи в форматі Вишеградської четвірки після вступу до Європейського Союзу // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія. — Випуск 16. — Ужгород: Вісник Карпат, 2006. — С. 120—130.
2. Кіш Є. «Європейська карта» країн Вишеградської четвірки: історія розвитку і формат співробітництва // Науковий вісник МНУ. Історичні науки. Серія історія. — Випуск 3.33. — 2012. — С. 259—267.
3. Кіш Є. Проблеми регіонального лідерства Вишеградської четвірки у центральноєвропейському регіоні // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. — Київ, 2008. — № 38. — С. 156—166.
4. Кіш Є. Центральної Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції. — Ужгород: Ліра, 2008. — 440 с.
5. Кіш Є. Центральної Європа: теоретико-методологічні засади концепту // Науковий вісник УжНУ. Серія Історія. — Ужгород: Говерла, 2012. — Вип. 28. — С. 190—194.
6. A magyarok krónikája, szerk.: Glatz Ferenc. — Budapest: Helikon Könyvkiadó, 2006 — 840 p.
7. Bertényi Iván. Magyarország az Anjouk korában. — Budapest: Gondolat Kiadó, 1987. — 282 p.
8. Dolinay Gyula. Magyar királyok és hősök arcképcsarnoka. — Budapest, 1884. — 336 p.
9. Dümmerth Dezső. Az Anjou-ház nyomában. — Budapest: Corvina Kiadó, 1982. — 542 p.
10. Hóman Bálint és Szekfű Gyula. Magyar Történet. — Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936. — 694 p.
11. Huizinga Johan. A középkor alkonya. — Budapest: Helikon Könyvkiadó, 1976.
12. Küküllei János. Lajos király krónikája. 4. caput. Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról. — Budapest: Osiris Kiadó, 2000. — 119 p.
13. Magyar királyok könyve, szerk.: Csiffáry Tamás. — Budapest: Könyvművés Kiadó, 1999. — 191 p.
14. Magyar Kódex: Lovagkor és reneszánsz. — Budapest: Kossuth, 1999. — 456 p.
15. Magyarország képes története (A kezdetektől napjainkig). Csorba Csaba. — Budapest: Magyar könyvklub, 2000. — 254 p.
16. Magyarország története: Az Anjouk Birodalma 1301–1387. Írta: Csukovits Enikő. — Budapest: Kossuth, 2009. — 104 p.
17. Marczali Henrik. Magyarország története. — Budapest: Athenaeum, 1912. — 392 p.
18. Rác, György. A visegrádi kongresszus // Visegrád 1335. — Bratislava, 2009, Dokumentumok — 184 p.
19. Thuróczy János — Rogerius Mester: A magyarok krónikája/ Siralmas ének. (Chronica Hungarorum. Brünn, Augsburg, 1488) Millenniumi Magyar Történelmi Források. — Budapest: Osiris, 2003 — 465 p.
20. Varga Domokos. Magyarország virágzása és romlása, Magyarország a XIV–XV. században. — Budapest: Móra Ferenc, 1984 — 160 p.
21. Varga Ottó. Magyarország története. — Budapest, 1895. — 864 p.

КИШ Е.

ВИШЕГРАДСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО:

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ

Проведен анализ исторического события – Вишеградского форума 1335 года. Основными направлениями исследования королевской встречи определено: анализ источников и историографии вопроса, причины и интересы трех королевств в XIV столетии, особенности правления королей. На основе архивных материалов и документов совершен анализ международной значимости Вишеградского сотрудничества королей Венгрии, Польши и Чехии.

Ключевые слова: средневековая Венгрия, Вишеград, короли, сотрудничество, интересы, договора.

KISH E.

VISEGRAD COOPERATION:

HISTORICAL ASPECTS OF THE CENTRAL EUROPE IN THE MIDDLE AGES

The analysis of historical event is conducted – Visegradskogo forum of 1335. It is certain basic directions of research of the royal meeting: an analysis of sources and historiography of question, reason, and interests of three kingdoms is in 14th age, feature of dominion of kings. On the basis of the archived materials and documents the analysis of international meaningfulness of Visegradskoy of collaboration of kings of Hungary, Poland and Czech is carried out.

Key words: medieval Hungary, Visegrad, kings, cooperation, interests, treatments.

Стаття надійшла до редколегії 1.07.2014